

بررسی مؤلفه‌های سلامت خانواده در نهج‌البلاغه در راستای ارتقا و بهبود سبک زندگی اسلامی در گام دوم انقلاب

محمد عظیمی^۱، سید مهدی حسینی^{۲*}، مرتضی گلشنی گهرز^۳، مرتضی بازدار^۴

چکیده

زمینه و هدف: سلامت خانواده را می‌توان برای ایجاد جامعه‌ای سالم بسیار مهم دانست؛ به طوری که این مقوله نقشی بسیار پررنگ در زندگی فردی هرکسی داشته و بر این اساس نیز می‌توان گفت تشکیل خانواده‌ای سالم در هر فرهنگ و جامعه‌ای اولویت اساسی به حساب می‌آید؛ بنابراین پژوهش حاضر در نظر دارد مؤلفه‌های سلامت خانواده در نهج‌البلاغه در راستای ارتقای گام دوم انقلاب اسلامی جمهوری اسلامی ایران را مورد بررسی قرار دهد.

روش کار: پژوهش حاضر یک پژوهش کاربردی است که در دو مرحله به منظور دستیابی به یافته‌ها انجام پذیرفت. گام اول: با استفاده از روش پژوهش کیفی از نوع توصیفی و تحلیلی انجام گردیده است. در این مطالعه برای استخراج و تدوین مطالب از روش سه‌سوسازی استفاده گردید؛ یعنی مطالعه با استناد به مبانی برخاسته از نهج‌البلاغه و نیز بهره‌گیری از پژوهش‌های مربوط و مبانی نظری انجام شد. گام دوم: به منظور بررسی فراوانی و ضریب اهمیت مؤلفه‌های سلامت خانواده در نهج‌البلاغه، در این پژوهش از روش تحلیل محتوا استفاده شده است. محتوای طرح از نظر پاسخگو (متن نهج‌البلاغه) و هفت مؤلفه اصلی در حیطه مؤلفه‌های سلامت خانواده مورد بررسی قرار گرفت.

یافته‌ها: بررسی مؤلفه‌های سلامت خانواده از منظر نهج‌البلاغه نشان می‌دهد که از بررسی مؤلفه‌های سلامت خانواده از منظر نهج‌البلاغه مودت و رحمت با فراوانی ۹، فرزند آوری با فراوانی ۳، مشورت با فراوانی ۶، سرپرستی مرد با فراوانی ۳، سازش و خوش رفتاری با فراوانی ۳، اقتصاد خانواده با فراوانی ۱۶، مدیریت استرس با فراوانی ۷، آموزش مهارت‌های زندگی با فراوانی ۴۶، تعهد و قدردانی با فراوانی ۲۱، ازدواج با فراوانی ۶، پاک‌دامنی با فراوانی ۹، پوشش مناسب با فراوانی ۳، حرام بودن زنا با فراوانی ۲، تربیت فرزندان با فراوانی ۴، شادکامی و تعامل با فراوانی ۱۰، مشارکت و همکاری با فراوانی ۱۵، اعتدال در رسیدگی به خانواده با فراوانی ۱، اهمیت اصالت خانوادگی با فراوانی ۵، دین‌داری خانواده با فراوانی ۵، رعایت مرز اعضای خانواده با فراوانی ۳، رعایت حقوق اعضای خانواده با فراوانی ۳، رعایت مرزهای خانواده با اجتماع با فراوانی ۹ به دست آمد.

نتیجه‌گیری: بیشترین ضریب اهمیت مربوط به آموزش مهارت‌های زندگی با فراوانی (۴۶) و کمترین ضریب اهمیت اعتدال در رسیدگی به خانواده با مقدار (۱) است.

کلیدواژه‌ها: سلامت خانواده، نهج‌البلاغه، سبک زندگی اسلامی، گام دوم انقلاب اسلامی، ایران.

۱. دانشیار، گروه آموزش علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، صندوق پستی ۸۸۹-۱۴۶۶۵، تهران، ایران

۲. نویسنده مسئول، استادیار، گروه آموزش الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه فرهنگیان، صندوق پستی ۸۸۹-۱۴۶۶۵، تهران، ایران

۳. کارشناسی ارشد، روانشناسی تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، تبریز، ایران، کد اورکید: 0000-0001-5299-9846

۴. استادیار گروه آموزش علوم تربیتی، دانشگاه فرهنگیان، صندوق پستی ۸۸۹-۱۴۶۶۵، تهران، ایران

مقدمه

در راستای اعتلای جامعه اسلامی ایران و برای دستیابی به آرمان والای انقلاب اسلامی در چهل سال دوم انقلاب بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی ارائه شد. بر این اساس می‌توان بیان داشت بیانیه حاضر از جمله آینده‌نگری‌های بسیار مهم و پراهمیت بشمار می‌رود (۱). بیانیه حاضر در تاریخ ۲۲ بهمن ۱۳۹۷ جهت تبیین و تفسیر دستاوردهای ارزشمند انقلاب اسلامی تدوین شد (۲). به طوری که برای ارائه تصویری روشن از انقلاب اسلامی از موعد شروع آن تا به امروز بوده و به مسیر واضح و آشکاری را برای آینده‌ای پربار و شایسته برای جامعه اسلامی به ارمغان آورده است (۳). عمده مخاطب این بیانیه جوانان بوده که در آن به مباحثی نظیر معنویت اخلاق، علم و پژوهش و غیره پرداخته شده است (۴). بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی در چند فصل طراحی شده، به گونه‌ای که فصل اول آن به مسائل کلی انقلاب اسلامی توجه داشته و فصل دوم آن بر دستاوردهای جمهوری اسلامی ایران در طی این چهل سال اشاره داشته و فصل سوم آن نیز مشتمل بر توصیه‌هایی برای فرزندان و جوانان است (۵). به طوری که در بخش سوم نیز بر سبک زندگی اسلامی اشاره داشته و به رواج آن در سطح جامعه تأکید شده است. بدین روال که سبک زندگی غربی موجب ایجاد مشکلات و اختلافات بسیاری شده و سبب زیان‌ها و مشکلات بسیار اخلاقی، اقتصادی و دینی و سیاسی برای جامعه می‌شود و تقابل با موضوع حاضر نیز لازم و ضروری است (۶). به عبارتی دیگر از جمله مسائل مورد تأکید بر تنظیم رفتارها بر اساس سبک زندگی اسلامی بوده، چراکه زیربنای بسیاری از موضوعات و مسائل موجود نظیر مباحث اجتماعی، اقتصادی و خانوادگی بستگی به سبک زندگی داشته و حل اختلافات خانوادگی از سبک زندگی تبعیت می‌کند (۷). به طوری که عقیده بر آن است که هدف والای انقلاب اسلامی ایجاد تمدن نوین اسلامی بوده که بخش حقیقی تمدن نوین اسلامی را متن

زندگی که همان سبک زندگی است تشکیل می‌دهد. همانند مسئله خانواده، سبک ازدواج، رفتار با پدر و مادر، رفتار با همسر و فرزندان (۸)؛ بنابراین باید اشاره داشت که بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی برای روشن‌سازی مسیر چهل‌ساله دوم جامعه اسلامی ایران ارائه شده است که در آن مباحث بسیار مهمی را بیان فرموده است؛ به طوری که از جمله این مباحث سبک زندگی اسلامی و رواج آن در جامعه بوده که در پی خود نهاد خانواده و تحکیم آن را تحت تأثیر قرار داده و به سلامت خانواده تأثیرگذار است.

سلامت خانواده را می‌توان برای ایجاد جامعه‌ای سالم بسیار مهم دانست؛ به طوری که این مقوله نقشی بسیار پررنگ در زندگی فردی هرکسی داشته و بر این اساس نیز می‌توان گفت تشکیل خانواده‌ای سالم در هر فرهنگ و جامعه‌ای اولویت اساسی به حساب می‌آید (۱۰). به طوری که تربیت نسل جدید، مهیای ملزومات اساسی، انسجام اجتماعی، مهیای سلامت و ارتقای جامعه از جمله ویژگی‌های اساسی خانواده به حساب می‌آید (۱۰)؛ به طوری که محقق شدن امر حاضر نیز در پی سلامت خانواده است (۱۱). همچنین سلامت خانواده نقشی چشم‌گیر در سلامت اشخاص جامعه داشته (۱۲) و بر شیوه نگرش افراد به خود و افراد دیگر تأثیرگذار است؛ به طوری که نحوه روابط و رفتار آنان را در آینده پیش‌رو تعیین می‌کند و ضمن تأمین سلامت خانواده برای فائق آمدن بر مشکلات و مسائل زندگی نیز بسیار تأثیرگذار است (۱۳)؛ اما در برابر آن ناسالم بودن خانواده مشکلات و مسائل بسیاری نظیر اعتیاد، افسردگی، بزه کاری و غیره را در پی دارد (۱۴). بر این اساس نیز سلامت خانواده در اسناد بالادستی و مکتوبات دینی همواره مورد توجه قرار داشته است؛ در این میان نیز قرآن کریم به‌عنوان برترین کلام عالم امکان بر خانواده و سلامت آن اهمیت والایی داده و بر آن تأکید داشته است. به طوری که فوایدی را برای آن برشمرده و آن را برای تحکیم بنیان جامعه

ضروری دانسته است. به گونه‌ای که قرآن کریم برای سلامت خانواده فوایدی نظیر ارتقا محبت و مودت (۱۵)، همکاری و همیاری و همدلی با یکدیگر (۱۵)، تقویت ارتباطات خانوادگی (۱۵)، پرهیز از اختلافات و نزاع‌های خانوادگی (۱۵) و غیره برشمرده است که حکایت از اهتمام پروردگار عالم بر این امر مهم است. در کنار قرآن کریم، نهج البلاغه کلام امیر حلم و بیان علی بن ابیطالب (ع) نیز بر امر حاضر تأکید داشته و بر آن اشاره چشم‌گیر دارد. به طوری که مولای متقیان امیرالمؤمنین علی (ع) در اهمیت سلامت خانواده بیان داشته است که سلامت خانواده موجب محبت و رعایت حقوق اعضای خانواده، ایجاد صلح و سازش در خانواده، تربیت صحیح فرزندان، پایداری و استحکام روابط خانوادگی، رضایت و همکاری در خانواده، صبر و بردباری و غیره می‌گردد (۱۶). بر این اساس نیز باید گفت که سلامت خانواده مورد تأکید قرآن کریم، معصومین (ع) و اسناد بالادستی قرار داشته و امری است که بر آن توجه چشم‌گیری با هدف استحکام بنیان خانواده و جامعه پرداخته شده است.

علی‌رغم تأکیدات صورت گرفته بر سلامت خانواده و اهمیت آن برای تحکیم جامعه، اما متأسفانه بررسی‌های صورت گرفته حکایت از آن دارد که وضعیت خانواده‌ها غالباً در سطح کشور از وضعیت مطلوب مورد انتظار دور است. به طوری که آمارها حاکی از آن است که وضعیت خانواده‌ها از جوانب مختلف آن نظیر اختلافات خانوادگی، اعتیاد، طلاق و غیره از وضعیت مناسبی برخوردار نبوده و مطلوب نیست. بر این اساس نیز به گفته مرتضوی‌مقدم (۱۷) رئیس دیوان عالی کشور در سال ۱۴۰۱ آمار ورودی پرونده‌های مرتبط با اختلافات خانوادگی به دیوان عالی کشور در حدود ۱۷۰۰۰ پرونده بوده که از وضعیت اسفناکی برخوردار است. به طوری که به گفته وی در سه‌ماهه نخست سال ۱۴۰۱ به اذعان ثبت‌احوال کشور حدود ۴۴ هزار طلاق به ثبت رسیده است که از وضعیت بسیار نامطلوب و نگران‌کننده‌ای برخوردار است. همچنین باید گفت که آهنگ

رشد طلاق در ایران در نیمه دوم دهه هشتاد (۱۳۹۵-۱۳۹۰) نسبت به آهنگ رشد در نیمه اول (۱۳۹۰-۱۳۸۵) بیشتر بوده است. به طوری که ثبت طلاق در آخر این دوره حدود دو برابر ابتدای آن شده است. به گونه‌ای که به ازای هر ۱۰۰۰۰ نفر در سال ۱۳۹۰ حدود ۱۹ طلاق و در سال ۱۳۹۵ حدود ۲۱ طلاق به ثبت رسیده است (۱۸). در این میان نیز آمارها حکایت از وضعیت وخیم اعتیاد در میان خانواده‌ها داشته و بیانگر افزایش چشم‌گیر آن در خانواده‌های ایرانی است. به طوری که به گفته رئیس سابق کمیته مستقل مبارزه با مواد مخدر مجمع تشخیص مصلحت نظام، هاشمی (۱۹) در سال ۱۳۸۳ حدود ۳ میلیون و ۷۶۰ هزار مصرف‌کننده مواد مخدر در کشور برآورد شده بود که این میزان در سال ۱۳۹۴ به میزان ۴ میلیون و ۴۰۰ هزار نفر رسیده است که آمار بالا بوده و وضعیت نامطلوب برخوردار است؛ بنابراین باید اشاره داشت که در جامعه اسلامی ایران، علی‌رغم تأکیدات صورت گرفته بر کانون گرم خانواده، نحوه تربیت مطلوب و سلامت خانواده، اما متأسفانه بررسی‌های به عمل آمده بیانگر آن است که وضعیت نامطلوبی در بسیاری از ابعاد در سطح خانواده‌ها حاکم بوده و نیازمند توجه جدی به سلامت خانواده‌ها است. به طوری که بایستی گفت چنانچه اگر سبک زندگی اسلامی و شیوه‌های تربیتی و نحوه ارتباط مطلوب در سطح خانواده صورت بگیرد، به احتمال خواهد توانست تا وضعیت حاضر را تا حدود چشم‌گیری بهبود بخشد.

بر این اساس که خانواده و سلامت خانواده‌ها امری بسیار مهم و پراهمیت است؛ پژوهش‌هایی در این راستا به ثمر رسیده است که سعی بر آن است تا به برخی از آن‌ها اشاره گردد. زارعی (۲۰) در پژوهش خود گفته است که مهم‌ترین مصادیقی که در نهج البلاغه می‌تواند موجب استحکام خانواده شود، ایمان و اعتقاد به خدا، تقوای الهی، توجه به آموزه‌های دینی و مذهبی، مشاوره با دیگران، مشورت در میان اعضای خانواده، پرهیز از سوءظن و حسادت، حفظ پاکدامنی، مراعات گذشت و عفو،

احترام به همسر، سازگاری و وفاداری و... اشاره شده است که توجه به این فرامین و مصادیق منجر به معنا بخشی زندگی و استحکام خانواده می‌شود. پروانه (۲۱) در پژوهشی با عنوان «تحلیل و بررسی جایگاه خانواده در قرآن و نهج‌البلاغه» بیان داشته است که کارآمدی خانواده در نهج‌البلاغه با ویژگی‌هایی چون دقت در انتخاب همسر، سازگاری‌های اولیه بعد از ازدواج، نقش‌پذیری، روابط سالم در خانواده، رضای نیازها و درک و تفاهم بین همسران مشخص شده است. در مقابل، یک سری عواملی نیز وجود دارد که کارکرد به هنجار خانواده را دچار اختلال می‌کند. هر یک از این آسیب‌ها به‌طور تعاملی همچون یک شبکه و سیستم به‌هم‌پیوسته یا مجموعه‌ای از عوامل دست‌به‌دست هم می‌دهند و موجب تزلزل و آسیب‌پذیری خانواده می‌گردند. سرخه (۲۲) نیز در پژوهش خود بیان داشته است که عواملی همچون همکاری و مشورت با یکدیگر، اصل شکرگزاری و عبادت، اصل عفت، کسب‌وکار حلال، توجه به تفاوت‌های زن و مرد، محبت و مهرورزی بین اعضای خانواده و غیره سبب تحکیم بنیان خانواده می‌شود و از طرفی بعضی عوامل مانند اختلاف عقاید دینی، سست شدن باورهای مذهبی، عدم شناخت و آگاهی به اصول زندگی مشترک، عدم صداقت و فریبکاری، بی‌توجهی به نیازهای همسر و فرزندان، دخالت اطرافیان، آداب‌ورسوم غلط، مجالس آلوده سبب تزلزل بنیان خانواده می‌گردد. عباس (۲۳) نیز در سطح پژوهش خود بیان داشته است که راهکارهای بسیاری در استحکام نظام خانواده وجود دارد که مواردی نظیر صبر و پایداری زندگی در خانواده، صداقت در فضای خانواده، هدیه دادن به دیگران، ملایمت و مدارا، سلام کردن به اعضای خانواده، احترام به خانواده همسر، اعتماد به همسر، روحیه عفو و گذشت، پرهیز از سوءظن، پرهیز از ظلم، پرهیز از تکبر، پرهیز از آفت حسد و دوری از سختگیری، پرهیز از پرخاشگری در منزل، همگی از راهکارهای استحکام نظام خانواده‌اند.

بر این اساس باید بیان داشت که بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی به‌عنوان چراغ راهی برای نیل به اهداف والای انقلاب اسلامی در چهل سال دوم انقلاب، بر سبک زندگی اسلامی تأکید داشته که به‌تبع آن نیز به سلامت خانواده هم توجه شده است. همچنین در بر اساس آنچه بیان شد خانواده و سلامت آن همواره مورد تأکید قرآن و نهج‌البلاغه بوده؛ چراکه تحکیم نهاد خانواده از بسیاری از مفاسد مشکلات اجتماعی کاسته و جامعه اسلامی را برای نیل به اهداف والای آن یاری می‌نماید. همچنین علی‌رغم تأکیدی که بر این امر وجود دارد؛ اما همان‌طور که آمارها نشان دادند، وضعیت خانواده‌ها دور از وضعیت مطلوب مورد انتظار بوده و نیاز به توجه و اهتمام بیشتری است. بر این اساس نیز پژوهش حاضر درصدد آن است تا به سلامت خانواده در سطح نهج‌البلاغه بپردازد تا مؤلفه مورد اشاره در این راستا از سطح آن استخراج گردد. بر این بنیان هدف پژوهش حاضر نیز بررسی مؤلفه‌های سلامت خانواده در نهج‌البلاغه در راستای ارتقا و بهبود سبک زندگی اسلامی در گام دوم انقلاب است.

روش کار

پژوهش حاضر یک پژوهش کاربردی است که در دو مرحله به‌منظور دستیابی به یافته‌ها انجام پذیرفت. گام اول: با استفاده از روش پژوهش کیفی از نوع توصیفی و تحلیلی انجام گردیده است. در این مطالعه برای استخراج و تدوین مطالب از روش سه سو سازی استفاده گردید؛ یعنی مطالعه با استناد به مبانی برخاسته از آیات نهج‌البلاغه و نیز بهره‌گیری از پژوهش‌های مربوط و مبانی نظری انجام شد، بر این اساس اصول سلامت خانواده از منظر نهج‌البلاغه در ۲۲ مقوله اصلی استخراج گردید. گام دوم: به منظوری بررسی فراوانی و ضریب اهمیت مؤلفه‌های سلامت خانواده در نهج‌البلاغه، در این پژوهش از روش تحلیل محتوا استفاده شده است. واحد تحلیل صفحات (متون) بود. برای تحلیل محتوا مراحل مختلفی طی می‌شود.

مرحله اول: ماتریس فراوانی‌های جدول فراوانی باید بهنجار شوند که برای این کار از این رابطه استفاده می‌شود:

$$P_{ij} = \frac{F_{ij}}{\sum_{i=1}^m F_{ij}} \quad (i=1, 2, 3, \dots, m, j=1, 2, \dots, n)$$

$F =$ فراوانی مؤلفه $P =$ هنجار شده ماتریس فراوانی $i =$ شماره پاسخگو

$n =$ تعداد مؤلفه $m =$ تعداد پاسخگو $=$ شماره مؤلفه

مرحله دوم: بار اطلاعاتی هر مقوله را محاسبه کرده و در ستون‌های مربوط قرار می‌دهیم و برای این منظور از رابطه زیر استفاده می‌شود:

$$E_j = -k \sum_{i=1}^m [p_{ij} \ln p_{ij}] \quad (i=1, 2, 3, \dots, j=1, 2, \dots, n) \quad k = \frac{1}{\ln M}$$

$E_j =$ بار اطلاعاتی $P =$ هنجار شده ماتریس فراوانی $i =$ شماره پاسخگو

$m =$ تعداد پاسخگو $=$ شماره مؤلفه $L_n =$ لگاریتم $n =$ تعداد مؤلفه

مرحله سوم: با استفاده از بار اطلاعاتی نشانگرها، ضریب اهمیت هر یک از نشانگرها محاسبه می‌شود. هر نشانگری که دارای بار اطلاعاتی بیشتری باشد از درجه اهمیت W_j بیشتری برخوردار است (۲۴).

$$W_j = \frac{E_j}{\sum_{j=1}^m E_j}$$

$E_j =$ بار اطلاعاتی

$W_j =$ درجه اهمیت $=$ شماره مؤلفه $n =$ تعداد مؤلفه

لازم به ذکر است، در محاسبه JE مقادیر $J_i P$ که برابر صفر باشد به دلیل بروز خطا و جواب بی‌نهایت در محاسبات ریاضی با عدد بسیار کوچک 0.00001 جایگزین شده است. JW شاخصی است که ضریب اهمیت هر مقوله را در یک پیام، با توجه به شکل پاسخگوها، مشخص می‌کند. از طرفی با توجه به بردار W ، مقوله‌های حاصل از پیام را نیز رتبه‌بندی کرده‌ایم.

از جمله این مراحل می‌توان سه مرحله عمده زیر را ذکر نمود:

۱- مرحله قبل از تحلیل (آماده‌سازی و سازمان‌دهی) ۲-

بررسی مواد (پیام) ۳- پردازش نتایج

کانون توجه این پژوهش بر مرحله سوم تحلیل محتوا یعنی پردازش داده‌های جمع‌آوری شده از پیام است. یعنی پس از رمزگذاری پیام و مقوله‌بندی آن، اطلاعات به‌دست‌آمده تحلیل شدند. امروزه، فنون بسیاری در این خصوص ارائه شده است که اساس آن‌ها بر درصدگیری از فراوانی مقوله‌ها است. این دسته از فنون دارای مشکلات ریاضی خاص خود می‌باشند که نتایج آن‌ها را کم اعتبار خواهد کرد. در این پژوهش تلاش شده است از روش جدیدی که برگرفته از نظریه سیستم‌هاست، برای پردازش نتایج استفاده شوند. این روش «آنتروپی شانون» است که پردازش داده‌ها را در بحث تحلیل محتوا با نگاه جدید و به‌صورت کمی و کیفی مطرح می‌کند. بر اساس این روش تحلیل داده‌ها، در تحلیل محتوا بسیار قوی‌تر و معتبرتر عمل می‌کند. آنتروپی در تئوری اطلاعات، شاخصی است برای اندازه‌گیری عدم اطمینان که به‌وسیله، یک توزیع احتمال بیان می‌شود. بر اساس این روش که به مدل جبرانی مشهور است، محتوای طرح از نظر پاسخگو (کل متن نهج البلاغه) و... مؤلفه اصلی سلامت خانواده موردبررسی قرار گرفت. رویای مؤلفه‌های سلامت خانواده با استفاده از نظرات متخصصان حیطه سلامت و حوزه سنجیده شده است. برای اطمینان از صحت و درستی از نتایج تحلیل‌ها، اسناد بالادستی علاوه بر محقق؛ توسط هشت نفر دیگر که متخصص در زمینه سلامت و حوزه بودند، نیز مورد تحلیل و بررسی قرار گرفت و به‌منظور برداشت یکسان از فرم تحلیل محتوا، همکاران پژوهش در ارتباط با سلامت خانواده، مؤلفه‌های آن و واحدهای تحلیل با یکدیگر هماهنگ شدند. در ابتدا پیام برحسب مقوله‌ها به‌تناسب هر پاسخگو در قالب فراوانی شمارش می‌شود. بر اساس داده‌های جدول فراوانی مراحل زیر به ترتیب انجام می‌شود.

بررسی مؤلفه‌های سلامت خانواده در نهج‌البلاغه در راستای ارتقا و...

در این پژوهش سعی شد مؤلفه‌های سلامت خانواده در متن نهج‌البلاغه بررسی شود، البته از آنجاکه تاکنون پژوهشی به‌طور مستقل سلامت خانواده در متن نهج‌البلاغه را بررسی نکرده است، برای تهیه مؤلفه‌ها و شاخص‌های پژوهش علاوه بر متن نهج‌البلاغه تحقیقات مختلف پیشین در زمینه‌های مؤلفه‌ها و شاخص‌های موردنظر، آرای پزشکان، کارشناسان سلامت و حوزه نیز استفاده شد. پس از مشخص شدن شاخص‌های اندازه‌گیری مؤلفه‌های سلامت خانواده، اطلاعات بر اساس مدل آنتروپی شانون جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل شدند و بر اساس همین مدل، میزان توجه به هر یک از مؤلفه‌های سلامت خانواده در متن نهج‌البلاغه بررسی شد.

یافته‌ها

یافته‌های این پژوهش شامل تحلیل کمی و کیفی متن

نهج‌البلاغه بر اساس مؤلفه‌های سلامت خانواده است. ابتدا مجموعه فراوانی‌های به‌دست‌آمده برحسب هر مؤلفه تهیه گردیده و براساس مرحله اول روش آنتروپی شانون به‌صورت داده‌های به‌نجار شده درآمده‌اند. سپس بر اساس مرحله دوم روش آنتروپی شانون مقدار عدم اطمینان داده‌های حاصل از جداول مذکور به ترتیب در جداول آورده می‌شوند؛ و بعد بر اساس مرحله سوم روش آنتروپی شانون ضریب اهمیت اطلاعات به دست می‌آید تا بدین طریق مشخص شود که به‌طورکلی بیش‌ترین میزان توجه و اهمیت به کدام مؤلفه تعلق دارد. همچنین نتیجه کدگذاری انجام‌شده در پژوهش حاضر حدود ۱۵۹ مضمون پایه بود که با استفاده از روش مقایسه منظم در قالب ۲۲ مضمون سازمان دهنده دسته‌بندی شدند. جدول شماره یک مختصری از روند شکل‌گیری کدهای پایه و مضامین به‌دست‌آمده را نشان می‌دهد.

جدول ۱. توزیع فراوانی مربوط به سلامت خانواده از منظر نهج‌البلاغه

فراوانی	مضامین	موضوع	حکمت	نامه	خطبه
۹	رحمت پدرانه - حب فرزند - ابراز محبت - حمایت عاطفی و محبت	مودت و رحمت	۱۰۸-۳۰۸-۲۰۳	۲۱-۵۳-۵۳	۱۵۲-۳۵-۱۹۳
۲	فرزند آوری جهادگران - تعصب بر کثرت فرزندان -	فرزند آوری	۸۴-		۱۹۲-
۶	پرهیز از مشورت با زن در امور اجتماعی - مشورت پشوتانه تصمیم‌گیری درست - مشورت عین هدایت است - پرهیز از استبداد -	مشورت	۵۴-۲۱۱-۱۶۱-۱۶۱-۳۲۱-	۳۱-	
۳	لزوم اطاعت زن از شوهر - لزوم اطاعت فرزندان از پدر	سرپرستی مرد	۳۵۲-	۳۱-	۸۰-

محمد عظیمی و همکاران

۳	پرهیز از دشمنی با پدر - ارزش خوش اخلاقی	سازش و خوش رفتاری	-۲۲۹-۱۱۳		-۱۰۸
۱۶	پرهیز از فروش لوازم ضرور زندگی - ارزش قناعت - ساده زیستی -	اقتصاد خانواده	-۳۷۱-۲۷۳-۳۹۵-۲۲۹-۱۴۰-۵۷ -۲۲۹-۴۴-۳۶۷-۳۴۹-۱۵۰-۳۹۳	-۳-۵۱	۱۹۲-۴۵-۲۳-۱۶۰ -۱۱۴-۱۱۱
۷	فرو خوردن خشم - پرهیز از خشم بی مورد - پرهیز از عصبانی کردن - لزوم حلم -	مدیریت استرس	-۴۸۰-۲۵۵	۵۶-۷۶-۶۹-۳۱ -	-۱۹۲
۴۶	مهارت معاشرت - مهارت سخن گفتن - مهارت گوش دادن - مهارت دوست یابی - اقتدار همراه با صمیمیت - محوریت قاعده طلایی اخلاق در روابط اجتماعی - پرهیز از سخن چین - عادت به سعی و تلاش - تلاش برای کسب روزی - تلاش برای کسب علم - پرهیز از سخن بدون آگاهی - مهارت دیدن - مهارت آموختن	آموزش مهارت های زندگی	-۵-۴۱۲-۱۰-۴۵۱-۲۴۷-۳۵۲ -۶۲-۱۱۳-۴۷۱-۴۵۸-۱۸۲-۲۳۳ -۳۸۱-۱۷۷-۲۳۹-۲۳۴-۳۲۱ ۳۲۴-۴۰۲-۲۱۰-۲۳۹-۳۵-۱۳۰ -۲۵۰	-۳۱-۴۶-۵۳ -۳۱-۳۱-۳۱ -۵۳-۳۱-۷-۳۱	-۱۰۰-۱۶۵-۴۵-۲۳۰ -۱۶-۱۵۳-۱۷۶-۲۳۳ -۱۰۵-۱۵۴-۹۴-۲۱۶ ۱۹۱-۷-۲۲۲-۱۹۱ ۱۲۴-۱۴۴-۲۳۰--۲۲۱ -۱۹۳-۸۷

جدول ۲. مقدار داده های بهنجار شده و ضریب اهمیت (Wj) مؤلفه های سلامت خانواده از منظر نهج البلاغه

ردیف	مؤلفه ها	داده های بهنجار شده	ضریب اهمیت (Wj)	رتبه
۱	مودت و رحمت	۰/۰۴۶	۰/۰۴۸	۶
۲	فرزند آوری	۰/۰۱	۰/۰۱۰	۱۷
۳	مشورت	۰/۰۳۰	۰/۰۳۱	۹
۴	سرپرستی مرد	۰/۰۱۵	۰/۰۱۵	۱۴
۵	سازش و خوش رفتاری	۰/۰۱۵	۰/۰۱۵	۱۴
۶	اقتصاد خانواده	۰/۰۸۲	۰/۰۸۷	۳
۷	مدیریت استرس	۰/۰۳۵	۰/۰۳۷	۹
۸	آموزش مهارت های زندگی	۰/۲۳۵	۰/۲۵۰	۱
۹	تعهد و قدردانی	۰/۱۰۷	۰/۱۱۳	۲
۱۰	ازدواج	۰/۰۳۰	۰/۰۳۱	۱۰
۱۱	پاکدامنی	۰/۰۴۶	۰/۰۴۸	۶
۱۲	پوشش مناسب	۰/۰۱۵	۰/۰۱۵	۱۴
۱۳	حرام بودن زنا	۰/۰۱۰	۰/۰۱۰	۱۹
۱۴	تربیت فرزندان	۰/۰۲۰	۰/۰۲۱	۱۳
۱۵	شادکامی و تعامل	۰/۰۵۱	۰/۰۵۴	۵
۱۶	مشارکت و همکاری	۰/۰۷۶	۰/۰۸۰	۴
۱۷	اعتدال در رسیدگی به خانواده -	۰/۰۰۵	۰/۰۰۵	۲۲

بررسی مؤلفه‌های سلامت خانواده در نهج‌البلاغه در راستای ارتقا و...

۱۸	اهمیت اصالت خانوادگی	۰/۰۲۵	۰/۰۲۶	۱۲
۱۹	دین‌داری خانواده	۰/۰۱۰	۰/۰۱۰	۱۹
۲۰	رعایت مرز اعضای خانواده	۰/۰۱۵	۰/۰۱۵	۱۴
۲۱	رعایت حقوق اعضای خانواده	۰/۰۱۵	۰/۰۱۵	۱۴
۲۲	رعایت مرزهای خانواده با اجتماع	۰/۰۴۶	۰/۰۴۸	۶

بر اساس جدول ۲ مشخص می‌شود که در بین مؤلفه‌های سلامت خانواده از منظر نهج‌البلاغه، بیشترین ضریب اهمیت مربوط به آموزش مهارت‌های زندگی با فراوانی (۴۶) و کمترین ضریب اهمیت اعتدال در رسیدگی به خانواده با مقدار (۱) است.

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر به منظور بررسی مؤلفه‌های سلامت خانواده در نهج‌البلاغه انجام پذیرفت، با توجه به تحلیل محتوای متون از مجموع بررسی کل نهج‌البلاغه ۲۲ مؤلفه اصلی به دست آمد. یافته‌های حاصل از فراوانی مؤلفه‌ها نشان داده است در حالی که به برخی از مؤلفه‌ها به نسبت سایر مؤلفه‌ها توجه بیشتری شده است در مقابل برخی از مؤلفه‌ها مورد توجه کمتری قرار گرفتند مؤلفه‌های سلامت خانواده از توزیع نرمال برخوردار هستند، به طوری که فراوانی مربوط به سلامت خانواده از منظر نهج‌البلاغه بر مبنای نسخه تصحیح صبحی صالح از نهج‌البلاغه استخراج شد و با وجود اینکه بیشتر مباحث نهج‌البلاغه به خصوص در خطبه‌ها مباحث سیاسی اجتماعی است در عین حال، در مورد خانواده مباحث بسیار ارزشمندی مطرح شده است که رعایت آن‌ها یک خانواده سالم را به ارمغان می‌آورد. اگر به معنای سلامت توجه کنیم این واژه نه فقط سلامت از بیماری بلکه سلامت از همه آفات و عیوب و نقایص را شامل می‌شود پس در یک خانواده سالم، مرز بین اعضای خانواده با همدیگر و مرز خانواده با اجتماع رعایت شده و تقسیم‌کار به درستی انجام می‌گیرد و دیگر مؤلفه‌های سلامت و سعادت و خوشبختی خانواده در آن حاکم است. خانواده یک اجتماع کوچک است که افرادی دورهم زندگی می‌کنند

که باید ضمن داشتن مهارت و توانمندی در امورات مختلف زندگی، نسبت به همدیگر تعهداتی داشته باشند و وفادار بوده و قدردان زحمات همدیگر باشند. لذا آموزش مهارت‌های زندگی و تعهد و قدردانی در رتبه اول و دوم مؤلفه‌های سلامت خانواده قرار دارند البته باید توجه شود برخی مؤلفه‌ها با برخی دیگر همپوشانی داشته و هم‌زمان یک مضمون شامل چندین مؤلفه گردیده است. از این رهگذر نباید از دیگر مؤلفه‌هایی که در رتبه‌های بعدی قرار دارند غافل شد و رعایت همه مؤلفه‌های سلامت که در این پژوهش توسط متخصصین امر، احصا شده و فراوانی آن‌ها استخراج گردیده لازم و ضروری است. بر این اساس از این پژوهش به دست می‌آید که آموزش خانواده و اینکه مهارت‌های مختلف توسط همه اعضای خانواده مورد توجه قرار گیرد زندگی سالم به دست خواهد آمد. حتی ساده‌ترین موضوع یعنی غذا خوردن نیاز به مهارت دارد اینکه چند وعده و چه غذاهایی استفاده شود و چه مقدار غذا خورده شود و چه ترکیباتی در تغذیه مفید و چه ترکیباتی مضر است و خوابیدن در چه زمان‌هایی باشد و چه مقدار باشد و به چه حالتی باشد نیاز به مهارت خاص دارد سخن گفتن و گوش کردن و مشاهده کردن و همزیستی و انواع روابط فردی و اجتماعی باید مبتنی بر مهارت باشد.

رعایت حقوق همدیگر و مرزهای خانواده نیز اهمیت زیادی دارد. یکی از مرزهای اساسی در خانواده، سرپرستی مرد در خانواده است. دین مبین اسلام حکم سرپرستی خانواده را به نام پدر خانواده زده است و مدیر خانواده از دیدگاه اسلام پدر خانواده است و لازمه مدیریت و اینکه هرچومرج پیش نیاید

۴. وظایفی به‌عنوان زوجه مثل قناعت در اموال شوهر.
۵. وظایفی به‌عنوان زوج مثل قدردانی از زحمات زوجه.
۶. وظایفی به‌عنوان فرزند خانواده مثل اطاعت از پدر.
۷. وظایف حقوقی مربوط به عقد نکاح مثل تمکین جنسی از زوج توسط زوجه و پرداخت نفقه زوجه توسط زوج.
۸. وظایف دینی و اخلاقی و عرفی مثل غذا پختن توسط زن و حسن خلق.

نکته دیگری که باید توجه گردد این است که مقابل وظیفه حق است. حق اختیار انجام یا ترک فعلی است که افراد با داشتن آن اختیار شرعی یا قانونی می‌توانند بدون ترس از سرزنش دیگران از اختیار خود استفاده کنند و دیگران نباید جلوی آن اختیار او را بگیرند. مثلاً وقتی گفته می‌شود حق همسایه است که ما احوال او را جویا شویم معنای آن این است که اختیار ترک جویای احوال همسایه شدن را نداریم و اگر ترک کردیم مستوجب سرزنش هستیم همچنین حق نفقه یعنی طرف مقابل اختیار ترک پرداخت نفقه را ندارد حق زندگی یعنی طرف مقابل نمی‌تواند این اختیار را بگیرد و حق بیان نظرات یعنی اختیار بیان نظر را دارد و کسی نباید مانع این کار شود و از آنجایی که اختیار همگان دست خداوند است و تنها او می‌تواند حقوق و وظایف افراد را تعیین کند بنابراین یک سری از حقوق و وظایف مستقیماً توسط شارع ابلاغ می‌شود مثل تعیین سرپرستی مردان برای خانواده در آیه شریفه «الرَّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ» (۱۵) و برخی حقوق و وظایف همان است که در عرف و جامعه مطرح بوده و توسط شارع امضا شده‌اند مثل وظیفه نظافت و حسن خلق. (۲۵). پیشنهاد برای تداوم این پژوهش این است که انواع وظایف حقوقی و دینی اعضای خانواده احصا گردیده و با نگاه حقوقی و دینی مورد تحلیل و بررسی قرار بگیرند و اینکه نظام خانواده چه لوازمی دارد و در عصر هوش مصنوعی چه کارکردهایی از خانواده مورد انتظار است و چه نکات تربیتی باید مورد توجه قرار گیرد برای

وجوب اطاعت دیگر اعضای خانواده از او است. به‌عنوان مثال زن در خانواده وظایفی مثل تمکین در تأمین نیاز جنسی شوهر، عدم خروج از خانه بدون اذن شوهر و عدم تصرف در اموال شوهر بدون اذن شوهر دارد. درعین حال باید اعضای خانواده در قناعت و خوش اخلاقی و احترام و محبت و اظهار محبت وظایف خود را انجام دهند. (۲۵)

بر این اساس می‌توان گفت وظایف اعضای خانواده به یک لحاظ بر دو نوع است عام و خاص. وظایف عام وظایفی است که همه اعضای خانواده نسبت به همدیگر دارند مثل پرهیز از بدرفتاری و وظایف خاص مثل وجوب پرداخت نفقه خانواده توسط پدر خانواده. همچنین وظایف اعضای خانواده به یک لحاظ دیگر بر دو نوع است: حقوقی و دینی. وظایف حقوقی مثل وجوب تمکین جنسی زن از شوهر است که در مقابل پرداخت نفقه توسط شوهر انجام می‌گیرد بر این اساس اگر شوهر نفقه را پرداخت نکند زن نیز این اختیار را خواهد داشت که تمکین نکند پس در این وظیفه متقابل، یک معامله و بحث حقوقی در میان است همچنین حق نداشتن زن در خروج از خانه بدون اذن شوهر یک حقی است برای شوهر که با عقد نکاح حاصل می‌گردد اما حق و وظیفه دینی مواردی مثل تعهد و وفاداری است که دو طرف باید نسبت به همدیگر دلسوز و مسئولیت‌پذیر باشند بر این اساس مثلاً اینکه شوهر در بیرون از خانه فعالیت می‌کند زن در خانه با نظافت خانه و آراستگی خود و پختن غذای طیب و طاهر به وظیفه خود در قبال تقسیم کار صورت گرفته در خانواده عمل نماید. پس وظایف اعضای خانواده عبارت‌اند از:

۱. وظایفی به‌عنوان یک انسان مثل نظافت اعضای خانواده.
۲. وظایفی به‌عنوان یک مسلمان مثل حجاب و پوشش مناسب اعضای خانواده.
۳. وظایفی به‌عنوان یک عضو خانواده مثل کمک به کار خانواده.

بررسی مؤلفه‌های سلامت خانواده در نهج‌البلاغه در راستای ارتقا و...

پژوهش‌های بعدی ضروری به نظر می‌آید.

تضاد منافع

بدین‌وسیله نویسندگان اعلام می‌کنند که این اثر حاصل یک پژوهش مستقل بوده و هیچ‌گونه تضاد منافی با سازمان‌ها و اشخاص دیگر ندارد.

مشارکت نویسندگان

تأکید این نکته لازم است که نویسنده مسئول مقاله حاضر جناب آقای دکتر سید مهدی حسینی بوده و مسئولیت یافته‌های پژوهش حاضر بر عهده ایشان است.

Reference

1. The Holy Quran (in Persian)
2. 1-Shirveyehpour, Shahriar; Nikoeyeh, Mehdi; Azizmohammadlou, Hamid, and Mortazavi, Seyed Mortaz. Analysis and Explanation of the Drivers Affecting Iran's Economic Future in the Direction of Realizing the Second Step of the Revolution. Quarterly Journal of Interdisciplinary Studies of Strategic Knowledge, 2023, 13(52): 171-197. (in Persian)
3. Sadeghi, Farzaneh; Daneshfard, Karamollah; Khairandish, Mehdi, and Pillehvari, Nazanin. Identification and ranking of succession planning categories based on the Second Step Statement of the Islamic Revolution. Religious Studies; Spirituality and Management, 2024, 11(20): 15-172. (in Persian)
4. Arabbafarani, Mohammad Reza and Mohtadi, Mehdi. Identification of images and hyperimages presented by the Second Step Statement with a future visualization approach. Quarterly Journal of Islamic Revolution Research, 2020, 9(35): 203-222. (in Persian)
5. Keshavarz, Mahmoud. The role of the revolutionary system in the declaration of the second step of the Islamic Revolution and its relationship with determining the macrostructure of the Mahdavi society. Bi-Quarterly Scientific Journal of Fundamental Studies of Modern Islamic Civilization, 2024, 7(2): 341-369. (in Persian)
6. Moghimi, Seyyed Mohammad. Editor's note: Declaration of the Second Step of the Revolution, a guide to the progress of Islamic Iran. Islamic Management Quarterly, 2018, 26(3): 5-14. (in Persian)
7. Ayatollah Khamenei (Dame Barakateh). Statement of the Second Step of the Revolution. Office for the Preservation and Publication of the Works of His Eminence Ayatollah Khamenei. 2018. (in Persian)
8. Tavakoli, Bibi Sedighe. Jurisprudential foundations of lifestyle in Islamic family (based on the declaration of the second step of the revolution). Jurisprudential research on women and families, 2022, 4(7): 25-39. (in Persian)
9. Taqipour, Mohammad Reza and Salavatian, Siavash. The Family Model of the Islamic Revolution in the Intellectual System of the Supreme Leader of the Islamic Revolution. Basij Strategic Studies Quarterly, 2015, 18(69): 5-37. (in Persian)
10. Goldenberg, I. & Goldenberg, H. Family therapy: an overview (5th ed.). Pacific Grove Brooks/Cole. 2005.
11. Murphy, J.S. Nalbone, D. P. Wetchler, J.L. & Edwards, A.B. Caring for Aging Parents: The Influence of Family Coping, Spirituality/Religiosity, and Hope on the Marital Satisfaction of Family Caregivers. American Journal of Family Therapy, 2015, 43 (3): 238-250.
12. Olson, D. H. Larson, P. J. & Olson-Sigg, A. Couple checkup: Tuning Up relationships. Journal of Couple & Relationship Therapy, 2009, 8, 129-142.
13. Roostin.E. Family influence on the development of children. Journal of Elementary Education; 2018, 2 (1).
14. Tripathy. M and Sahu.B. Impact of Family Environment on Socio-Emotional Adjustment of Adolescent Girls in Rural Areas of Western Odisha. Asian Journal of Basic Science & Research (AJBSR), 2019, 1 (1): 27-35
15. Orth. U. The Family Environment in Early Childhood Has a Long-Term Effect on Self-Esteem: A Longitudinal Study From Birth to Age 27 Years. Journal of Personality and Social Psychology, 2018, 114 (4):637-655
16. Seyed Rezi. Nahj al-Balagheh, (Translated by Seyed Mohammad Dashti). Tehran: Ney Publications. 2016. (in Persian)
17. Mortazavi-Moghaddam, Ahmad. More than 17,000 family dispute cases entered the Supreme Court. Tasnim News Agency, report link: <https://B2n.ir/t43450>. 2022. (in Persian)
18. Fooladi, Majid and Shojaei Qala'ani, Mina. A sociological study of divorce processes. Family Studies, 2020, 16(62): 231-257. (in Persian)
19. Hashemi, Ali. The old addiction curve in Iran and the 800 million loss of each addict to the country per year. Iranian Students' Correspondent "ISNA", report link: <https://B2n.ir/p97417>. 2022. (in Persian)
20. Zarei, Mustafa. Making life meaningful in different dimensions and its impact on family strength with emphasis on Nahj al-Balagha. Master's thesis in Islamic Theology and Education, (Supervisor: Hossein Bostan), (Advisor: Hafizullah Foladi), University of Quran and Hadith, Tehran Campus. 2024. (in Persian)
21. Parvaneh, Mehdi. Analysis and Study of the Position of the Family in the Quran and Nahj al-Balagheh. Master's Theology and Islamic Studies Thesis, (Supervisor: Zahra Khairollahi), Payam Noor University, Tehran Province. 2022. (in Persian)
22. Sorkheh, Amin. The Sacred Institution of the Family, Consolidation Factors, and Damage Factors of the Ideal Family from the Perspective of Nahj al-Balagha. Master's Thesis in Theology and Islamic Studies, (Supervisor: Saeed Fakhari), Faculty of Usul al-Din, Dezfoul Center. 2021. (in Persian)
23. Abbas, Murid. Strategies for strengthening the family system from the perspective of the Quran and Hadith. Master's thesis in the field of humanities, (Supervisor: Ebrahim Adriani), Al-Mustafa University, Isfahan Branch. 2021. (in Persian)
24. Hamidvand Adil, Bahari Behnam, Azimi Mohammad. Identification and analysis of physical health components from the perspective of the Quran. Journal of the School of Public Health and Health Research Institute. 2024; 22 (2): 187-196
25. Salarifar, Mohammad Reza. Family in the Perspective of Islam and Psychology. Qom: Hawza and University Research Institute, 5th edition. 2009. (in Persian)

An Examination of Family Health Components in Nahj al-Balaghah as a Means to Enhance and Improve Islamic Lifestyle in the Second Phase of the Revolution

1,2

Abstract

Background and Objective: Family health is a critical factor in creating a healthy society, playing a significant role in the life of every individual. Consequently, fostering healthy families is considered a fundamental priority in any culture or community. This study aims to examine the components of family health in Nahj al-Balaghah within the context of advancing the second phase of the Islamic Revolution in the Islamic Republic of Iran.

Methodology: This applied research was conducted in two stages to achieve its objectives.

•Stage One: A qualitative descriptive-analytical approach was employed. The three-pronged method (triangulation) was used to extract and compile data, which involved studying the foundational principles derived from Nahj al-Balaghah, as well as drawing upon relevant research and theoretical frameworks.

•Stage Two: Content analysis was utilized to assess the frequency and significance coefficients of family health components in Nahj al-Balaghah. The content was analyzed based on the source text (Nahj al-Balaghah) and seven primary components related to family health.

Findings: An examination of family health components from the perspective of Nahj al-Balaghah revealed the following frequencies: affection and compassion (9), parenthood (3), consultation (6), male guardianship (3), reconciliation and kindness (3), family economy (16), stress management (7), life skills education (46), commitment and appreciation (21), marriage (6), purity (9), appropriate attire (3), the prohibition of adultery (2), child-rearing (4), happiness and interaction (10), participation and cooperation (15), moderation in family dealings (1), importance of family authenticity (5), family religiosity (5), respecting family boundaries (9), respecting family members' rights (3), and maintaining family limits (9).

Conclusion: The highest significance coefficient was attributed to "life skills education" with a frequency of 46, while the lowest significance coefficient was for "moderation in family dealings," with a frequency of 1.

Keywords: Family health, Nahj al-Balaghah, Islamic lifestyle, Second phase of the Islamic Revolution, Iran.

- 1.
- 2.